

v okviru skupnega slovenskega kulturnega prostora. Hkrati pa smo tudi prepričani, da se ta interes pojavlja pri številnih znanstvenikih slovenskega rodu, ki so emigrirali iz matične družbe, v kateri so pridobili izobrazbo in s katero so še povezani z mnogimi primarnimi in profesionalnimi vezmi. Znano je, da se prav intelektualci ne asimilirajo, čeprav se trdno adaptirajo na okolja imigrantskih družb in vanje tudi intenzivno integrirajo. Ti procesi, ob hkratni identifikaciji z narodno pripadnostjo, ustvarjajo pri njih referenčni okvir za vzbujanje interesa za sodelovanje v okviru tretje univerze v matični slovenski družbi.

13. Z veliko gotovostjo je mogoče trditi, da so številne oblike medsebojnega sodelovanja v okviru tretje univerze že uveljavljene. Načine sodelovanja bo mogoče razširiti in poglobiti, če se ne bodo pojavile administrativno birokratske ovire z zapletenimi postopki in podrobnimi normativi, kar univerzitetne učitelje in raziskovalce odbija in je v nasprotju z njihovim avtonomnim delovanjem, ki je hkrati avtorsko-ustvarjalno.

Tretja univerza seveda ne bo nastala s formalnimi ustanovitvenimi akti, marveč s postopnim, vztrajnim, poglobljenim sodelovanjem med slovenskimi znanstveniki po svetu, v zamejstvu in v matični družbi, s širjenjem teh stikov na neformalni in formalni ravni, z graditvijo bazičnih informacij in njihovo izmenjavo ter seveda z medsebojnim zaupanjem in spoštovanjem ter prepričanjem o pomenu znanosti za uresničitev ideje o skupnem slovenskem kulturnem prostoru in za razvoj matične slovenske družbe.

VIRI

- F. Mali: Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana 1989, TIP, 6–7, str. 924.
- F. Mali: Povzetek razprave na posvetu Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana 1989 (str. 17) (razmnoženo).
- F. Mali: Posvet Univerza za 90. leta in prenos znanja, Vestnik Univerze E. Kardelja, Ljubljana 1989, str. 184–192.
- K. Woschitz: Univerza pred preizkušnjo in njeno poslanstvo, Posvet Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana, 19. 4. 1989, str. 3 (razmnoženo).
- D. Bratina: Znanje in znanost za razvoj slovenskega subjekta v Italiji, Posvet Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana, 19. 4. 1989, str. 6 (razmnoženo).
- P. Klinar: Beg možganov in načini sodelovanja v slovenskem znanstvenem prostoru, Posvet Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana 19. 4. 1989 str. 11 (razmnoženo).
- Razprave na posvetu Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana 19. 4. 1989: J. Peklenik, E. Petrič, L. Vodovnik, Z. Mlinar, V. Rus, J. Pirjevec, J. Florjančič, J. Plevnik, Z. Fazarinc, J. Zorec, A. Moritsch, B. Palčič, J. Straus, B. Povh, R. Lenček, E. Prunč, V. Klemenčič, A. Križman, J. Velikonja, J. Ferluga, A. Malle, E. M. Pintar, M. Jurak, M. Pipan.

DARKO BRATINA*

Znanje in znanost za razvoj slovenskega subjekta v Italiji

»Scenarij« družbenega razvoja, ki se je začel odvijati v zadnji četrtini tega stoletja, zastavlja nepredvidljive izzive vsemu, čemur smo se z določeno težavo in

* Dr. Darko Bratina, profesor na tržaški univerzi in direktor Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu.

celo muko privadili od nastanka industrijske revolucije do danes, vključno z doje-manjem narave znanja in znanosti ter nacionalnega vprašanja. Prelomnica indu-strijske revolucije je namreč pomenila – poleg nastajanja prej neznanih razrednih konfliktov – predvsem načrtno uporabo znanosti in tehnologije v proizvodnji in, vzporedno, oblikovanje dokaj širokih tržišč v tesni povezavi z institucionalizacijo držav v imenu nacije. Prej svobodni ali naravni »ethnos«, če na to gledamo brez romantike, je postal nekako uklenjen v državnost, se spremenil v nacionalnost, preko katere se je začelo poddržavljanje in standardiziranje kultur, jezikov in seveda etničnih razlik. Določeni etnosi, številčno močnejši, so se tako preko državno-nacionalnega ustroja umetno okrepili, zagospodovali šibkejšim in jih skušali asimilirati v imenu »zgodovinskega poslanstva« in seveda manj razglaše-nih gospodarskih interesov. Klasične »nacionalne vrednote« so v bistvu postale ideološka podlaga dominantnih buržoaznih družbenih plasti za pospeševanje in kontrolo industrijskega razvoja v okviru posameznih nacionalnih držav. Od tu do raznih fašizmov in imperializmov je bil korak večkrat zelo kratek.

»Reductio ad unum« etnosa, kulture in jezika lahko gledamo kot drugo plat medalje, nujne standardizacije v industrijskem procesu, ki znanstveno razdeli in poenoti delo, pa tudi prodajo, trgovino in konzum s politično prisilo, ki »funkci-onalno« poenoti ljudi (populacijo) tudi v kulturno-jezikovnem smislu. Gospodar-ski rezultati te dobe so dobesedno kolosalni, kolosalne pa so bile tudi družbene in nacionalne tradicije. Od tu nerazdružljiva prepletenost »nacionalnega« in »razred-nega«, ki še danes razburja duhove. Znanje in znanost sta bili magmatično pome-šani z ideologijami in pretežno v službi oblasti brez prave kritične zavesti. Kritični pogledi pa so bili povsod brez domovine.

V šestdesetih letih tega stoletja pa se začenja pojavljati nekaj novega. Klasične nacionalne države začenjajo postajati premajhne za suvereno obvladovanje gospo-darskih procesov. Kapital in tržišča se vedno bolj razvijajo naddržavno ali transna-cionalno. Nekatere mednarodne firme začenjajo igrati pomembnejšo vlogo kot pa posamezne države. Državno-nacionalni ustroji, ki so se rodili z industrijsko revo-lucijo in s svojim nastankom zagotovili in omogočili močan razvoj, postajajo prav-zaprav ovira za nadaljnji razvoj. Znanje in znanost iz pasivne funkcionalnosti in državno-nacionalne zamejenosti z mednarodnim povezovanjem vedno bolj dobi-vata funkcijo strateškega proizvodnega faktorja. Ni naključje, da se prav v tem desetletju različni zatirani in zapostavljeni etnosi presenetljivo regenerirajo in da se začenja o znanosti vse bolj kritično razmišljati. Epistemologija se izredno uve-ljavi kot filozofski in sociološki pristop do znanja in znanosti ter kritično se raz-pravlja o njihuni možnostih, mejah in dilemskih implikacijah.

»Episteme« vedno bolj izriva »dokso«, tako kot znanost izriva ideologije. V tem kontekstu si celo lahko razlagamo leto 1968 in z njim povezana gibanja kot konec neke dobe in nekega idejno-kategorialnega aparata, istočasno pa kot intu-icijo in željo po novem, ki terja nove pristope v družbi, politiki, gospodarstvu, kulturi itd., čeprav je zadovoljivo intelektualno orodje šele v povojih. Ni slučajno, da se prav v tem desetletju začenja uporabljati v družboslovju vrsta novih pojmov, ki jim skušamo dati skupni imenovalec pod oznako postindustrijska družba.

Če je na začetku industrijske revolucije kljub očitnemu notranjemu protislovju v družbenem razvoju le prevladovala »vera« v neke družbeno-politične »eshatološke« rešitve v imenu napredka, današnjega človeka praviloma obhajajo občutki zbe-ganosti in negotovosti. Verjetno najbolj uporabljena beseda v naši dobi postaja beseda »kriza«, tako v negativnem kot tudi v pozitivnem smislu: »kriza vrednot«, »kriza ideologij«, »kriza rasti« v gospodarstvu, v politiki itd., skratka »kriza« kot

izraz neke stalne negotovosti in nestabilnosti, pa tudi iskanja. Kar naenkrat – paradoksalno še posebej v tako imenovanih razvitih predelih sveta – se človek vse bolj počuti golega in bosega, ne glede na očitno materialno izobilje vsega tega, kar obdaja in poplavlja vaše vsakodnevno življenje, pa tudi glede na izobilje znanja in znanosti, ki stalno spreminjata poglede na življenje in še posebej na tehnološko-kulturne kontekste in s tem na gospodarsko-politične perspektive. Elektronika, robotika, informatika in biotehnologija so v tem pogledu močan strateški izziv.

Ni naključje torej, da se neprestano postavlja na dnevni red vprašanje »identitete« in »avtentičnosti« tako človeka kot tudi okolja, v katerem človek živi. Kaj smo, kje smo in kam drvimo, so vprašanja, ki se postavljajo ne samo v vsakodnevnem doživljanju, ampak zlasti v različnih tendencah in nivojih razmišljanja znanstvenikov, umetnikov, politikov in filozofov. Vse to, kakor mnogi trdijo, izraža dejstvo, da se nahajamo na močno nabiti zgodovinski prelomnici, preko katere naj bi prehajali iz industrijske dobe v tako imenovano post-industrijsko družbo.

Ni moj namen, da bi se na tem mestu spuščal v podrobnosti tega prehoda, ki je sicer kompleksen in bi zahteval veliko daljšo analitično razpravo. Vsekako se je verjetno važno zavedati tega prehoda, ki vsaj periferično začenja imeti določene implikacije tudi pri nas, še posebej, če pomislimo na možnosti, pa tudi pasti, ki jih takšen proces lahko prinaša za tako specifično stvarnost, kot je slovenska narodnostna skupnost v Italiji. V prvi vrsti sta vprašanje in izziv znanja in znanosti. Zanimivo je npr., da prav perspektive postindustrijskega razvoja, če po eni strani terjajo še izraziteje standardizirane oblike družbenega življenja – od proizvodnje do konzuma, po drugi strani pa nekako ponovno in z močnimi akcenti dajejo prednost vsem tistim oblikam kulturnega izražanja v antropološkem smislu, ki omogočajo ljudem ponovno in neposredno osvojitve lastne etnične identitete, ki jo vsekakor določata jezik in kultura.

Tako naposled prihajamo do ugotovitve, da človek lahko maksimalno proizvaja samo, če črpa iz globine lastne avtentičnosti, če se kot proizvajalec lahko suvereno izraža kot zgodovinsko-kulturni subjekt, če torej, ko nekaj nudi svetu, izraža tudi samega sebe, kar v bistvu pomeni zanikanje homologacije, bodisi v gospodarstvu bodisi v kulturi in politiki. V postindustrijski prelomnici se verjetno v glavnem zastavlja nujna ne samo po vrnitvi ekološke identitete naravi, ampak še posebej po vrnitvi identitete človeku samemu, predvsem etnične identitete v vseh njenih razsežnostih. Kritična znanost podobne poglede odpira in potrjuje. Etnos in episteme v postindustrijski (tudi post-nacionalni?) dobi gresta nekako vstric. Ali se morda prav v tej perspektivi ne odpira možnost novega oblačila in obutve za sodobnega človeka, ki si pravzaprav želi treznosti? Ali ne predstavljata morda prav episteme in etnos glavni vir za novo gotovost in obvladovanje stvari v tem, po svoje fantastičnem razvoju, če seveda želimo, da bo človek vedno bolj subjekt in vedno manj predmet?

V zadnjih desetletjih vprašanje nadaljnjega razvoja takozvanih razvitih družb vse bolj sloni na načrtnem in trajnem organiziranju pogojev za stalno bogatenje »proizvajalcev/človeških resursov« v znanju in znanosti, kar se očitno ne pojavi spontano, ampak postane možno le, če družba zavestno in organizirano razpolaga z institucijami in strukturami, ki omogočajo ljudem, da si že ob rednem študiju in nadalje ob delu lahko stalno prisvajajo novo ali dodatno znanje in znanost. Vse to se dogaja, ker v post-industrijski družbi deluje področje znanja in znanosti kot strateški proizvodni faktor kateregakoli razvoja.

Nasproti klasičnim proizvodnim faktorjem, kot so lahko zemlja, delo, kapital, tehnologija, organizacija itd. predstavljata danes znanje in znanost tisti poseben

strateško-diferencialni faktor, ki omogoča in goji ter pospešuje inovativnost, kar implicira zavestno obvladovanje sledečega: zakaj, kako in kdaj (know-how) in v prid čemu uporabljati zemljo, delo, kapital, tehnologijo, organizacijo itd., pa tudi ali predvsem kulturo, če je ta seveda moderno osnovana in se učinkovito izraža ter pospešuje družbeni razvoj.

Zavestno razpolaganje in obvladovanje tovrstnega diferenciala značilno generira odločujoče prednosti njegovim nosilcem, istočasno pa metodologijo, ki izhaja iz znanja in znanosti, na izviren način združuje v nove sinteze kulturo in gospodarstvo, ekonomijo in politiko, z eno besedo odpira trajno razvijanje idejnosti. Teorija osnovana na tovrstni metodologiji – se pravi možnost vizije vnaprej, na podlagi preverjenih izkušenj, kumuliranega znanja in kritične ocene – vse bolj dobiva prednost pred aktivistično prakso kot podrejeno, pa čeprav angažirano, kot reagiranje na konjunkturane danosti.

V preteklosti sta znanje in znanost prestavljali nekak luksuz izven proizvodnega procesa, danes pa postaja vse bolj očitvena njuna nujna organska vključitev v proizvodnjo, pod pogojem, da je ta sodobno zastavljena in da načrtno sloni na inovacijah, tako v tehnologiji kot v organizaciji in storitvah ter na splošno v širšem družbeno-političnem in kulturnem kontekstu.

Ne samo proizvodna podjetja v gospodarstvu, ampak tudi šole, knjigarne, gostinstva, turistične enote, kulturne ustanove, pa celo politične strukture delujejo danes uspešno, če je v njih navzoča zavest, da jih je treba stalno »spreminjati« in »izboljševati«, kar pomeni razvijati nove oblike ponudbe in odmikanje od gole reprodukcije obstoječega. Ponudba ni samo odgovor na povpraševanje, nasprotno, povpraševanje je treba ustvarjati tako, da se ponudba lahko razvija po zaželenih smernicah. Samo tako lahko postanejo nosilci ponudbe in delujejo kot zaveden subjekt in ustvarjalno-operativni dejavnik. »Proizvajati« pomeni v sodobnem svetu vse manj ustvarjati s klasičnimi metodami klasične gospodarske doktrine, ali golo posnemanje drugje uspešnih gospodarskih dejavnosti, in vse bolj gojiti lastne ustvarjalne in inovativne metode v gospodarstvu ter njihovo razširjevanje v druge sektorje družbenega življenja – od kulturno-izobraževalnega do političnega.

Vse to terja ustrezni človeški faktor. Ni dovolj, da je kulturn in načitan, se pravi abstraktno kultiviran, biti mora sposoben določenih pristopov, prek katerih lahko ustvarjalno in inovativno uporablja, torej »proizvaja« to, kar je individualno kumuliral prek načrtno-organiziranega izobraževanja. Načrtovanje, usklajevanje ciljev s sredstvi ter operativna organizacija pri izvajanju projektov pomeni ustrezno zastavljanje in določanje potekov projektov samih, komponiranje potrebnih »delov« v strateško »celoto« in seveda »ustrojavanje« pravih človeških kompetenc na prava mesta. Sodobni kader postaja torej vedno bolj nosilec določene vsebine, pa tudi proizvajalec in organizator, z eno besedo »manager« z bogato kulturno osnovo, kar predpostavlja razpolaganje z znanjem in znanostjo ter ustrezno uporabo raziskovalnega dela kot predpogoja za inovacijo.

Vse zgoraj navedeno ima še poseben pomen za narodne manjšine, tudi za našo, če se le-te nočejo omejiti na folkloro ali na vlogo drugorazrednega družbenega subjekta – v neizbežni odvisnosti tako od večinskega naroda ali celo od matice. Zavedno si je treba zastavljati obnovo ali prenovo manjšinskega narodnostnega subjekta v perspektivnem kontekstu post-industrijske ere, v kateri ima lahko paradoksalno nezaslutene možnosti, če si seveda odločno in strateško zagotavlja specifične ustvarjalne vloge v vseh segmentih družbe v kateri živi, in če v te segmente stalno preliva znanje in znanost, dosežke katerih lahko črpa vsaj iz dvo-nacionalnega konteksta.

Če to drži, potem je jasno tudi za nas Slovence, ki živimo v Italiji, da je nujno potrebno dodatno organizirano izobraževanje in formiranje, ki edino lahko omogoča izvirni manjšinski razvoj in ustrezno afirmacijo manjšine kot realnega subjekta v širšem kontekstu – tako večinskem kot matičnem.

KARL M. WOSCHITZ*

Univerza pred preizkušnjo in njeno poslanstvo

(Pripombe h kompleksni problematiki)

Jubilej častitljive Alme Mater Labacensis – nam ponuja možnost premisleka o instituciji »univerze«, ki kot stvaritev srednjeveške Evrope še danes pomeni najvišjo obliko poučevanja in učenja. Njeni »klasični temelji«, ki jih je skušal uresničiti Wilhelm von Humboldt, so bili preko generacij: povezanost raziskovanja in pouka, akademska svoboda, navezanost na idejo znanja in na javno odgovornost. Pri tem so filozofijo samo razumeli kot disciplino, ki ustvarja enotnost. Napetost med humboldtovsko tradicijo in funkcionalnimi spremembami univerze, ki v 20. stoletju deloma zavoljo lastne nezmožnosti, da bi se ujela z družbenimi spremembami, vsebolj drsi v krizo, slej ko prej določa diskusijo o reformah v Avstriji in v Nemčiji. Osrednji problemi so tile:

1. Zaradi vse večje vpreženosti v družbeno rabo in zaradi naraščajočih stroškov znanstvenega dela skuša družba vedno bolj uveljavljati svoje interese ter določati cilje in vsebino raziskovanja. Raziskave so često denarno podprte z določenimi vsebinskimi nalogami, ki jih vse bolj opravljajo zunaj univerzitetne ustanove. S tem pa se zožuje vpliv univerze na raziskovalno dejavnost in se ta vse bolj oddaljuje od poučevanja.

2. Naraščajoče osamosvajanje specifičnih strok, ki se trgajo od svojih filozofskih izhodišč, vodi v nevarnost notranjega izvotljenja univerze in do njene zamenjave z golim agregatom disparatnih strokovnih institutov, od katerih so se številni že naselili zunaj univerze. Zmanjšuje se vsebinska soodvisnost med posameznimi disciplinami. Zavoljo organizacijskih težav se nova raziskovalna področja le s težavo dokopljejo do svojega prostora. Sicer pa se poučevanje oddaljuje od raziskovanja tudi zato, ker se ne more v enaki meri specializirati.

3. Zaradi spreminjanja ved in poklicev se spreminja tudi pomen znanosti za poklicno izobraževanje. Specializirana znanost ima seveda manjši splošnoizobraževalni učinek. Diferenciacija poklicev in tem ustreznih kvalifikacij pomeni za znanstveno usmerjeno univerzitetno ustanovo novo preizkušnjo. Potreba sodobne družbe po kvalificiranih strokovnjakih izsiljuje vse več strukturnih sprememb, saj pomeni delovna sila denar. Poskusi, da bi se nekoliko uprli tej izolaciji specialnih

* Dr. Karl M. Woschitz, profesor na Univerzi v Gradcu (Avstrija)